

Jan Szajbel
Józef Malinowski
Poznań

MATERIAŁY ANDRZEJA NIESIOŁOWSKIEGO
(1899–1945)
(P.III–31)

Andrzej Niesiołowski, pseud. Aleksander Zajdlicz, socjolog, teoretyk pedagogiki i działacz katolicki urodził się w Ostrowie Wielkopolskim 5 lipca 1899 r. Był jedynym synem Włodzimierza i Heleny z domu Schmidt. Jego ojciec był właścicielem księgarni. Matka pochodziła z rodziny o niemiecko-francusko-polskich korzeniach. Jej bracia walczyli w powstaniu styczniowym. Andrzej Niesiołowski jako uczeń Gimnazjum Klasycznego w Ostrowie działał w tajnych organizacjach młodzieży Polskiej: Towarzystwie Tomasza Zana i Harcerstwie.

Uczestniczył w oswobodzeniu Ostrowa Wielkopolskiego pod koniec grudnia 1918 r., a następnie wstąpił do zorganizowanego w obozie w Szczypiornie 1 Batalionu Pogranicznego i walczył na froncie południowym Powstania Wielkopolskiego. Po demobilizacji i uzyskaniu wiosną 1919 r. świadectwa dojrzałości rozpoczął studia historyczne i socjologiczne na Uniwersytecie Warszawskim, które zmuszony był przerwać na rok ze względu na stan zdrowia, poddając się kuracji w Zakopanym. Od 1921 r. kontynuował studia na Uniwersytecie Poznańskim, które ukończył w 1925 r. Tu też doktoryzował się z zakresu socjologii w 1926 r. na podstawie pracy pt.: *Zagadnienie wolności woli* napisanej pod kierunkiem prof. Floriana Znanieckiego. W 1928 r. zdobył dyplom nauczyciela szkół średnich i przez cztery lata pracował w szkolnictwie średnim w Poznaniu. Od roku akademickiego 1929/30 prowadził także wykłady zlecone z dziedziny pedagogiki dla dorosłych na Uniwersytecie Poznańskim. W roku 1930 jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej odbył trzymiesięczną podróż naukową do Szwecji, Danii, Niemiec, Belgii, Szwajcarii, Włoch i Austrii w celu zebrania materiałów do pracy naukowej, związanej z kwestiami socjologicznej systematyzacji zagadnień oświaty dla dorosłych.

W 1927 r. Andrzej Niesiołowski objął stanowisko redaktora tygodnika „Robotnik”, organu Związku Robotników Katolickich w Poznaniu, poświęcając się pracy publicystycznej. Po dwóch latach związał się z Chrześcijańską Demokracją (ChD) i kierował redakcją jej organu prasowego „Nowego Kuriera”. Podczas rozłamu w ChD w roku 1934 wystąpił przeciw linii Wojciecha Korfatego i wszedł do władz konkurencyjnego Zjednoczenia Chrześcijańsko-Społecznego, ostro krytykował ChD i nowo powstałe Stronnictwo Pracy. Popierał Akcję Katolicką, był jednym ze współtwórców Chrześcijańskiego Związku Młodzieży Pracującej „Odrodzenie” i Chrześcijańskiego Uniwersytetu Robotniczego. Przez cały okres dwudziestolecia współpracował z ruchem antyalkoholowym oraz działał w Filareckim Związku „Elsów”. Od 1934 r. zajął się pracą naukową na Uniwersytecie Poznańskim i w latach poprzedzających II wojnę światową opublikował szereg rozpraw naukowych. W tym okresie przygotował rozprawę habilitacyjną, której rękopis zaginął

w czasie działań wojennych. We wrześniu 1938 r. Andrzej Niesiołowski przeniósł się do Łodzi i w roku akademickim 1938/39 wykładał socjologię w oddziale Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi.

Zmobilizowany w sierpniu 1939 r., brał udział w wojnie obronnej Polski w stopniu podporucznika rezerwy i dostał się do niewoli pod Kutnem. Przebywał w oficerskich obozach jenieckich, początkowo w Osterrode (XI A), a następnie w: Prenzlau (II A), Arnswalde (II B, obecnie Choszczno), Gross Born (II D) i Dössel (VI B). Rozwinął tam ożywioną akcję naukową i dydaktyczną na kursach nauczycielskich, wykładając m. in.: pedagogikę, filozofię i socjologię. W czasie pobytu w obozie w Dössel napisał kilka prac z zakresu socjologii, filozofii i pedagogiki, których rękopisy w większości zaginęły.

Andrzej Niesiołowski zawarł związek małżeński w sierpniu 1924 r. z Marią z Kobylińskich. Niesiołowscy mieli dwoje dzieci: syna Bogusława i córkę Annę Niesiołowską-Wędzką.

Zmarł 9 lutego 1945 r. w obozie jenieckim w Dössel i tam został pochowany.

Materiały rękopiśmienne Andrzeja Niesiołowskiego wpłynęły do PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu w trzech partiach. Pierwsza część została zakupiona przez Komisję Oceny Zakupów PAN w Warszawie, od Anny Niesiołowskiej-Wędzkiej w 1966 roku (ks. nab. A/53). W 1978 r. kolejne materiały (ks. nab. B/64). Ostatni dopływ miał miejsce w 2010 r. (ks. nab. B/322).

Materiały zakupione w 1966 r. zostały uporządkowane i zinwentaryzowane przez Jana Szajbła w 1970 r., który nadał zasadniczy kształt tej spuściźnie w postaci 3 grup: materiałów twórczości naukowej, materiałów działalności społecznej i materiałów o twórcy spuścizny. Inwentarz ten uzupełniony o nabytki z 1978 r. i z 2010 r. został przeredagowany przez Józefa Malinowskiego w 2015 r. Rozmiar zespołu wynosi 0,40 mb. Zawiera materiały z lat 1908–1944. Został podzielony na 4 zasadnicze grupy zgodnie z metodami przyjętymi w Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie.

Najobszerniejsza jest grupa I składająca się z 43 jednostek archiwalnych zawierająca materiały archiwalne z lat 1926–1942. Grupa składa się z 4 podgrup: A – prace naukowe; B – artykuły prasowe; C – pogadanki radiowe; D – materiały warsztatowe. W poszczególnych podgrupach zastosowano układ alfabetyczny. Artykuły prasowe podzielono dodatkowo na: artykuły wychodzące pod nazwiskiem A. Niesiołowskiego i artykuły wychodzące pod pseudonimem Aleksander Zajdlicz. Znaczne trudności przy porządkowaniu sprawiały materiały warsztatowe (grupa I – D), a mianowicie notatki do wykładów prowadzonych w oflagu Arnswalde pisane na kartkach małego formatu, ołówkiem, nienumerowanych i częściowo wymieszanych.

Zawartość spuścizny odzwierciedla wyraźnie działalność A. Niesiołowskiego, chociaż zawiera tylko fragment jego materiałów rękopiśmiennych. Z prac naukowych do najcenniejszych zaliczyć należy maszynopis niepublikowanej pracy doktorskiej napisanej w 1926 r. pt.: *Zagadnienie wolności woli* opartej na bogatej polskiej i niemieckiej literaturze filozoficznej. Do szczególnie wartościowych w tej grupie zaliczyć należy fragment napisanej w oflagu pracy pt.: *Zarys pedagogiki ogólnej cz. 4. Transcendentyzm średniowieczny*, podkreślającej szczególną działalność Kościoła w średniowieczu. Jego artykuły prasowe i pogadanki radiowe świadczą o szerokiej działalności społecznej w zakresie pedagogiki

społecznej i zawierają materiały do badań z zakresu historii oświaty pozaszkolnej i kształtowania się ruchu oświatowego w Poznaniu.

Interesujące są również notatki do wykładów w oflagu, w których znajduje odbicie katolicka myśl społeczna i ideologia działaczy katolickich z okresu międzywojennego w Wielkopolsce. Ta niewielka spuścizna naukowa posiada jednak dużą wartość historyczną ze względu na zawarte w niej materiały obrazujące działalność twórcy spuścizny w zakresie oświaty pozaszkolnej, ideologii społeczeństwa wielkopolskiego w okresie międzywojennym.

W grupie II składającej się z 3 jednostek archiwalnych znajdują się materiały dotyczące działalności społecznej autora spuścizny z lat 1910–1937. Materiały biograficzne, o twórcy zespołu, rodzinne z lat 1908–1947 zgromadzone w 3 jednostkach umieszczono w grupie III. W grupie IV znajduje się nieliczna korespondencja wychodząca i wpływająca z lat 1937–1944 zgromadzona w 2 jednostkach.

W PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu spuściznie nadano sygnaturę P.III–31. Inwentarz liczy 51 jednostek archiwalnych.

Źródła i bibliografia

1. K. Turowski, *Człowiek pracy i walki*, „Tygodnik Powszechny”, 1949, nr 8, s. 4.
2. T. Delong, *Nasze prace*, „Wiadomości nauczycielskie. Czasopismo Nauczycieli Polskich w Niemczech”, 1947, nr 1, s. 4–7.
3. D. Jagielska, J. Kostkiewicz, *Pedagogika humanizmu społecznego Andrzeja Niesiołowskiego*, Kraków 2015.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości naukowej i popularyzacyjnej	1–43
A. Prace naukowe	1–4
B. Artykuły prasowe	5–32
C. Pogadanki radiowe	33
D. Materiały warsztatowe	34–43
II. Materiały działalności społecznej	44–46
III. Materiały biograficzne, o twórcy spuścizny, rodzinne	47–49
IV. Korespondencja	50–51
A. Korespondencja wychodząca	50
B. Korespondencja wpływająca	51

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ I POPULARYZACYJNEJ

A. Prace naukowe

1. *Zagadnienie wolności woli*
Praca doktorska
1926, masz., sz., k. 252

2. *Zarys pedagogiki ogólnej*
Opracowanie
1942, rkp., sz., k. 178
3. *Metoda prawdopodobieństwa w filozofii*
Opracowanie
B.d., rkp., l., k. 24
4. *Zarys pedagogiki ogólnej. Transcendentyzm średniowieczny. Cz. I, z. 4.*
Opracowanie
B.d., rkp., sz., k. 41

B. Artykuły prasowe

Artykuły wychodzące pod nazwiskiem: Andrzej Niesiołowski

5. *Cienie wielkiej próby*
Red. I i II
B.d., masz., l., k.6
6. *Historia o chińczyku i pucybucie warszawskim*
B.d., rkp., l., k. 2
7. *Istota korporacjonizmu*
1931, masz., l., k.4
8. *Kongres wszechświatowy w r. 1970. Nieco fantazji o przyszłym ustroju.*
B.d., rkp., l., k. 5
9. *Korporacjonizm, ustrój przyszłości*
B.d. masz., l., k. 9
10. *Kultura mieszkania. Z wrażeń wystawy sztokholmskiej*
B.d., rkp., l., k. 4
11. *„Literatura” a twarda rzeczywistość*
B. d., masz., l., k. 6
12. *Lu-Kien się dziwi*
B. d., rkp., l., k. 2
13. *Mrok zapada nad wsią*
B.d., masz., l., k. 5
14. *Na marginesie poświęcenia Pomnika Wdzięczności. Idea Pomnika a nasza ideologia*
B.d., rkp., l., k. 3
15. *O czerwień katolickich sztandarów. Przyczyny niepowodzeń*
B.d., masz., l., k. 4
16. *O fundamenty naszego bytu*
B.d., masz., l., k. 6
17. *Okólnik Filarecki*
1936, masz., l., k. 3
18. *O przyszłość i skuteczność opozycji. Rozważania zasadnicze na progu nowego roku*
B.d., rkp., l. k. 8

19. *Perspektywy kół oświatowo-wychowawczych*
B.d., masz., l., k. 5
20. *Planowość gospodarki i racjonalizacja w katolickim programie społecznym*
B.d., rkp., l., k. 3
21. *Praca i kapitał w katolickiej myśli społecznej*
B. d., masz., l., k. 12
22. *Sceptyk i entuzjasta. Dialog podsluchany*
B. d., rkp., l., k. 2
23. *Trzecia rewolucja. Co niesie światu program chrześcijańsko-społeczny?*
B. d., rkp., l., k. 3
24. *Uwłaszczenie proletariatu*
B. d., masz., l., k. 10
25. *Zbawcza ziemia*
B. d., rkp., l., k. 3
26. *Zwycięstwo nad rozpaczą i chaosem*
B. d., rkp., l., k. 4

Artykuły wychodzące pod pseudonimem Aleksander Zajdlicz

27. *Katolicyzm a regulacja urodzin. Garść myśli polemicznych*
B. d., masz., l., k. 5
28. *Mit o konieczności narodowej*
B. d., masz., l., k. 3
29. *Na czele szyku Chrystusowego. Na marginesie Kongresu Chrystusowego*
B. d., masz., l., k. 4
30. *Obywatel się dziwi*
B. d., masz., l., k. 4
31. *Od czego zależy ratunek ziemiaństwa*
B. d., masz., l., k. 8
32. *Refleksje litewskie*
B.d., masz., l., k. 3

C. Pogadanki radiowe

33. *Domek własny;*
Dookoła „Bazaru”;
Dziecko trudne do prowadzenia;
Na froncie oświatowym Wielkopolski
Teksty pogadań
1934, b. d., masz., l., k. 22

D. Materiały warsztatowe

34. *Fundamenty naszej wiary*
Notatki do wykładów w oflagu w Arnswalde
1941, rkp., l., k. 7

35. *Na przełomie czasów (Industrializm a kolektywizm)*
Notatki do wykładów w oflagu w Arnswalde
1940, rkp., l., k. 36
36. *O konsekwencji*
Notatki do wykładów w oflagu w Arnswalde
1941, rkp., l., k. 16
37. *Personalizm narodowy*
Notatki do wykładów w oflagu w Arnswalde
B. d., rkp., l., k. 16
38. *Rola katolicyzmu w dobie obecnej*
Notatki do wykładów w oflagu w Arnswalde
B. d., rkp., l., k. 19
39. *Średniowiecze a katolicyzm nowożytny*
Notatki do wykładów w oflagu w Arnswalde
B. d., rkp., l., k. 40
40. *Zagadnienie konsekwencji*
Notatki do wykładów w oflagu w Arnswalde
1940, rkp., l., k. 16
41. *Zagadnienie nieśmiertelności duszy*
Notatki do wykładów w oflagu w Arnswalde
B. d., rkp., l., k. 27
42. *Zagadnienia religijne naszej doby*
Notatki do wykładów w oflagu w Arnswalde
B.d., rkp., l., k. 33
43. *Literatura piękna*
Wypisy i notatki
B. d., rkp., l., sz., k. 76

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI SPOŁECZNEJ

44. *Stowarzyszenie Eleusis*
Druki okolicznościowe, formularze, fotografie
1910–1937, druk, sz., k. 82, fot. 40
45. *Wojewódzki Komitet Funduszu Pracy w Poznaniu*
Druk informacyjny
1934, masz., l., k.1
46. *Towarzystwa i koła zainteresowań*
Korespondencja w sprawie wygłaszanych referatów i odczytów
1934–1935, rkp., druk., l. k. 5

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE, O TWÓRCY SPUŚCIZNY, RODZINNE

- 47. Materiały z okresu pobytu w oflagach
Notatki, druki okolicznościowe, fotografie
1940–1944, rkp., druk., j. niem, j. pol., l., k. 13, fot. 2
- 48. Teodor Delong, *Nasze prace*
Omówienie działalności i zestawienie prac A. Niesiołowskiego
1947, druk, s. 18.
- 49. Maria Niesiołowska – żona
Notatki, korespondencja
1908–1942, rkp., masz., l., k. 130

IV. KORESPONDENCJA

- 50. Jachowski Jan
Kobyłański Kazimierz
Niesiołowska Anna
Korespondencja wychodząca
1937–1944, rkp., masz., l., k. 50
- 51. Kobyliński Kazimierz
Mirek Franciszek
Neyman Marian
Korespondencja przychodząca
1939–1944, rkp., masz., l., k. 99